

**THOM
HOLTERMAN**

**OVER
ARBEIDERSSTRIJD
EN
ARBEIDERSKONTROLE**

Legengif 1

PAMFLET - GRONINGEN

Legengif 1

OVER ARBEIDERSSTRIJD EN ARBEIDERSKONTROLE*enige opmerkingen over stakingsrecht, vakbeweging en korporatisme*

	Pag.
Deel I	
staking	2
syndikalisme	
centralisme/decentralisme	
vakbeweging	
Deel II	12
belangenrepresentatie	
oligarchie/polyarchie	
korporatisme	
natuurlijke orde	
Algemeen Economische Raad	
literatuur	
deel I	11
deel II	22

Thom Holterman
augustus 1976

Stichting Pamflet, Groningen

RUILVERHOUDING

Het burgerlijk wetboek noemt de arbeidsovereenkomst een overeenkomst, waarbij de ene partij (de arbeider), zich verbindt, in dienst van de andere partij (de baas), tegen loon gedurende zekere tijd arbeid te verrichten (art. 1637 a BW).

De verbintenis die hieruit vloeit, drukt een rechtsbetrekking tussen personen uit. De meeste verbintenissen ontstaan uit een overeenkomst, vaak echter ook uit de wet (art. 1269 BW). Is de verbintenis de **betrekking** (dus iets staties), een overeenkomst is de **handeling**, waarbij de verbintenis tot stand komt (art. 1349 BW). Overeenkomsten waar niets op aan te merken valt "strekken degenen die ze hebben aangegaan tot wet" (art. 1374 BW). Het is in deze juridies-neutrale sfeer dat een arbeider een (arbeids)overeenkomst, geheel uit vrije wil, met zijn baas aangaat. De arbeider ruilt op een vrije markt zijn arbeid voor geld (loon). De arbeid is dus een waar zoals een pakje sigaretten.

De arbeider verkeert in een maatschappelijk systeem zoals wij dat kennen in een positie, waarbij elk arbeidskontraakt dat hij sluit een dwangkarakter in zich draagt. Hij is niet vrij, zegt Drenth, want hij kan zich immers niet veroorloven, althans niet voor een langere tijd, zijn arbeidskracht niet te verkopen op straffe van niet te dragen ontberingen voor hemzelf en voor zijn gezinsleden. Het arbeidskontraakt dat hij aanvaardt, onthoudt hem een belangrijk deel van de waarde die hij schept door zijn arbeid, wat uitbuiting wordt genoemd. Dit houdt fundamenteel de maatschappelijke ongelijkheid in stand. Het juridiese systeem bestendigt deze verhoudingen. Wie dat één ogenblik vergeet, raakt in de fuik van de juridiese neutraliteit. Deze neutraliteit maskeert de economiese ongelijkheid, die elke arbeider aan den lijve ondervindt.

WERKSTAKING

Wanneer het zo nu en dan eens de spuigaten uitloopt wil de arbeider staken. Hoewel de werkstaking nergens geregeld is, zijn er wel wat richtlijnen waarlangs geopeerd wordt. En komt het tot rechterlijke toetsing, dan schromen rechters niet met een scheef oog te kijken naar een wetsontwerp genaamd 'Wettelijke bepalingen m.b.t. de werkstaking' (van 1969). Het ontwerp ligt al jaren op behandeling te wachten, maar de partijen (werknemers/werkgevers, m.a.w. de bonden van die twee partijen) kunnen het niet met elkaar eens worden. Ondanks het feit dat het stakingsrecht juridies niet geregeld is, wordt in het algemeen aangenomen dat het recht op staken wel bestaat. Daarom acht men het niet zo'n ramp dat er geen wettelijke bepalingen zijn.

Het recht op staken is terug te voeren tot 1872. In dat jaar werd het coalitieverbod opgeheven, wat meebracht dat arbeiders vanaf die tijd zich mochten verenigen en gezamenlijk mochten staken ter verkrijging van betere lonen en arbeidsvoorwaar-

den. Deze materiële mogelijkheid van het staken heeft sommige juristen ertoe aangezet toch het begrip werkstaking te omschrijven. Een van de gezaghebbendste juristen is de privaatrechthoogleraar mr. E.M. Meijers. Aan hem ontleen ik de volgende omschrijving:

"Een werkstaking is het niet-verrichten van de arbeidsprestatie doòr arbeiders, gebezigd als middel om hun werkgever of andere personen te bewegen een bepaalde daad te doen of na te laten, met de bedoeling aan de zijde van de arbeiders om de arbeid wederom te verrichten, zodra het beoogde doel is bereikt".

Aan deze omschrijving knoopt Meijers een beschouwing vast die nog immer opgeld doet. De alles beheersende vraag voor het rechtskarakter van de staking is, of een werkstaking gekwalificeerd kan worden als 'een doen eindigen van de dienstbetrekking'. Als dit niet zo is, dan heeft men met een niet-nakomen van een verplichting te doen. Dit kan reden tot **wanprestatie** zijn. Deze wanprestatie kan voor de wederpartij (de baas) een dringende reden zijn, om rechtmatig onmiddellijk de dienstbetrekking op te zeggen.

Bij de debatten van 1907 in de Tweede Kamer over de wet op het Arbeidskontraakt heeft Troelstra betoogd, dat stakers niet de wil hebben het arbeidskontraakt te beëindigen, noch willen zij kontraktbreuk plegen. Troelstra nam aan dat in het moderne arbeidskontraakt een stakingsrecht zat opgesloten, omdat algemeen erkend werd dat dit de arbeider (sinds 1872) toekwam. Daarbij nam hij aan dat de staking het kontraakt schorst, totdat aan de voorwaarden van de arbeiders is voldaan. Het recht op schadevergoeding dat uit wanprestatie voort kan vloeien, is daarom niet door de bazen aan de werkstaking te ontnemen, omdat het geen 'wanprestatie' betreft. Het zal niemand verbazen dat Troelstra's opvatting niet door de meerderheid van de Tweede Kamer als juist werd erkend en aanvaard.

STRIJDELEMENT

Hoe het met de werkstaking daarna is verlopen valt slechts te schetsen aan de hand van rechterlijke uitspraken (waarvan de bekendste is het Panhonlibco-arrest van 1960). Heersende leer is geworden de opvatting, dat het deelnemen aan een werkstaking als wanprestatie van de arbeiders moet worden beschouwd. Wanneer de vakbonden zich ermee bemoeien, kan verdedigd worden dat een vakbond die de staking steunt, onrechtmatig handelt omdat hij uitlokt tot wanprestatie van de arbeider. De konsekwenties die daaruit getrokken kunnen worden hebben echter nauwelijks een rol gespeeld, aldus Bakels. Arbeiders die aan een staking deelnemen krijgen geen loon doorbetaald (ex art. 1638 b BW). Bovendien lopen zij de kans op staande voet te worden ontslagen (ex art. 1639 p BW). Een ontsappingsklausule is evenwel aan het Panhonlibco-arrest te ontnemen: de werkweigerig levert geen wanprestatie op als 'naar de heersende rechtsovertuiging in redelijkheid van de werknemers niet kan worden geveerd de arbeid voort te zetten'. Het wetsontwerp spreekt naast deze klausule nog over een 'georganiseerde staking' en een 'wilde staking'.

Een georganiseerde staking is een staking die door de erkende vakbeweging wordt uitgeroepen; wanneer aan bepaalde voorwaarden is voldaan, zal die staking rechtmatig zijn. Op de wilde staking rust de doktrine van het Panholibco-arrest, d.w.z. in beginsel levert ze wanprestatie op.

De stakingsvrijheid (het gebruik van het woord vrijheid is hier eigenlijk misplaatst) wordt in zekere zin als een rechtvaardig tegenwicht gezien tegenover de economies sterkere werkgever. Het strijdelement dat hier in zit is in de loop van de tijd verplaatst naar het overleg tussen werkgevers/werknemers-organisaties (ondermeer over het opstellen van CAO's). Zo is stapje voor stapje de arbeidersstrijd ontmand. De strijd vindt nu plaats aan de onderhandelingstafel, waar het onderscheid baas/arbeider totaal is vervaagd. Het heet nu de strijd werkgever/werknemer en deze wordt op het nivo van de vakbeweging/werkgeversorganisaties dezelfde strijd als de kapitalistische fabrikanten voeren om een order binnen te krijgen.

De gedisciplineerde **vorm** van de stakingen, als een van bovenaf opgelegde vorm, zal het tenslotte winnen van de **inhoud** van die stakingen: de vakbonds-burokratie, die zich tenslotte alleen nog maar van de massamedia als communicatiekanaal bedient in plaats van algemene stakingsvergaderingen uit te roepen, ontnemt aan de massa van stakers de mogelijkheid, aan de strijd een bij zijn inhoud passende vorm te geven (Van Nieuwstadt en Snels).

Om de laatste alinea wat beter te kunnen begrijpen, zal ik nu eerst iets over het syndikalisme zeggen. Daarna komen we terug op de hedendaagse vakbeweging.

SYNDIKALISME

Het syndikalisme heeft het staken als methode van strijd, arbeidersstrijd, aanvaard. Het uiteindelijke doel van de strijd ligt in de vestiging van het socialisme. Het laatste begrip kan verwarring stichten. Wil het hier zinvol worden gebruikt dan is terenaftakening noodzakelijk. Over drie groepen voorstanders die het begrip gebruiken, wil ik het hebben: sociaaldemokraten, kommunisten, syndikalisten.

Syndikalisten gebruiken bij het woord socialisme het voorvoegsel 'libertair' of 'anarchisties'. Tegenover het libertair-socialisme staat het autoritair-socialisme. Met de begrippen libertair versus autoritair heb ik uitsluitend op het oog het feit dat de ene groep (de libertairen) de staat niet, de andere groep (de autoritairen) de staat wél als instrument in de klassenstrijd zien. Naar hedendaags gebruik zullen sociaaldemokraten kommunisten ongetwijfeld autoritair-socialisten noemen. Het woordje autoritair wordt dan vooral in psychologische zin gebruikt, terwijl ik het gebruik ervan tot de bestuurlijke zin wil beperken (dit komt tot uitdrukking bij het te behandelen thema over centralisme/decentralisme).

De reden dat ik bovengenoemde groepen 'socialisten' onderscheid komt tot uitdrukking in de relevantie voor ons onderwerp:

- a) *sociaaldemokraten met hun evolutionaire benadering* van de maatschappijproblemen staan een geformaliseerd recht op staken voor (verg. Keerpunt 1972 punt 2 g dat over het stakingsrecht gaat);
- b) kommunisten in gesocialiseerde landen hebben de revolutie — naar hun zeggen — gehad; zij hebben — naar hun zeggen — de werkstaking als strijdmiddel niet meer nodig;

c) syndikalisten met hun revolutionaire benadering van de oplossing voor maatschappijproblemen stellen de (morele) plicht tot staken, omdat zij langs deze weg het *kapitalistische systeem menen te kunnen omverwerpen*.

In deze voorstelling van zaken is een onderscheid op te merken:

- 1) sociaaldemokraten en kommunisten hebben primair vertrouwen in de staat als beheersingsmiddel; zij zijn vooral uit op de verwerving van 'staatsmacht';
- 2) syndikalisten hebben primair vertrouwen in de mens als strijdmakker; zij zijn vooral uit op het op- en uitbouwen van hun eigen organisaties ('sovjets', raden).

Het komt mij als te gewaagd voor hier uitsluitend een 'accentverschil' in te zien. Enerzijds kan niet worden ontkend dat alle drie de groepen naar de macht streven. Het doel van die macht is het beheren van zaken, dus het rationeel leiding geven aan mikro- en makro-processen van bedrijfsvoering. Maar anderzijds zijn er 'tendensverschillen' in het trachten bereiken van die macht. Zo maakt het nog al een verschil of je bijv. de Partij als **producent** van het (ware) klassebewustzijn ziet (zoals Lenin), of juist de partij als **produkt** van het klassebewustzijn herkent (zoals Rosa Luxemburg).

De eerste opvatting huldigt dat de **partij** het socialisties bewustzijn op ieder moment in het proletariaat kan indragen. De partij moet daarbij de spontane voorstellingen van de massa bestrijden en haar het socialisties bewustzijn inprenten.

De tweede opvatting kritiseert de eerste opvatting. Pas in het verloop van de strijd gaat de partij inzien wat zijn taken zijn. In plaats van de spontane voorstellingen te bestrijden wordt de **spontaniteit** van de strijd benadrukt. Jakubowski, die ik hier over aan het woord liet, huldigt zelf de opvatting dat de partij producent én produkt is van het klassebewustzijn.

Syndikalisten staan uitdrukkelijk op het tweede standpunt en kommunisten (de marxisten-leninisten van de oostbloklanden) op het eerste. Dat de verschillen in opvatting verschillen in uitwerking geven, is duidelijk. Ik denk hier met name aan het partij-centralisme, wat volledig door syndikalisten (en niet door hen alleen) wordt verworpen. Syndikalisten willen vanaf de 'basis' werken; kommunisten vanuit de partij.

Nu hoeft het een het ander niet uit te sluiten (denk aan de 'partij van de basis'), wat reden zou zijn om over **accentverschillen** te spreken. Maar wanneer het elkaar prakties wél uitsluit dan heb ik hier toch duidelijk met een **tendensverschil** te maken.

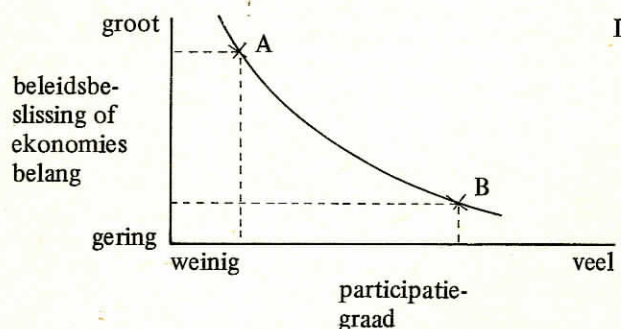
CENTRALISME/DECENTRALISME

Syndikalisten gaan uit van de vrijheid en zelfbepaling van het individu. Het individu moet zich niet uit onvoorwaardelijke overgave, maar door waarneming en ervaring, door voorafgaande zelfontwikkeling en ontplooiing van zijn bekwaamheden in de gemeenschap laten opnemen.

Het libertair-socialisme, zoals dat in het syndikalisme tot uitdrukking komt, gaat uit van de 'vrije groepering' en 'de onmiddellijke regeling van het economies leven'. Bestuurlijk geschiedt dit door de in groepen en federaties van groepen georganiseer-

de arbeiders zelf. Het is goed in dit verband iets over het thema van de 'centrale macht' te zeggen. Dit thema wordt vaak aan de hand van het begrippenpaar centralisme/decentralisme besproken. Hier wil ik de samenhang tussen beide begrippen signaleren.

Stel dat van een volkomen **centralisme** sprake is, dus dat het totale maatschappelijke leven vanuit één centrum wordt geleid (een spinnwebmodel). Het is onmogelijk dat dit centrum alles zelf ter hand neemt. Het zal werkzaamheden moeten delegeren. De concentratie van beslissingsmacht moet worden omgezet in deconcentratie van uitvoering (denk b.v. aan de belastingdienst). De kern van wat ik hier centralisme noem, is dat **weinigen** de belangrijkste beleidsbeslissingen nemen. De deconcentratie is vanuit het werk dat verricht moet worden niet van overwegend belang. Ook in een volledig gedecentraliseerd maatschappelijk leven, waarop ik zo dadelijk terugkom, zal dit werk (vermoedelijk) moeten gebeuren. De deconcentratie moet echter bekeken worden vanuit de bevelsstructuur. Die loopt van boven naar beneden. Of we nu naar het bedrijfsleven kijken of naar de overheid (de staat), we constateren een zelfde bevelsstructuur die aan een zelfde beslissingsstructuur gekoppeld is. Dit breng ik als volgt in beeld:

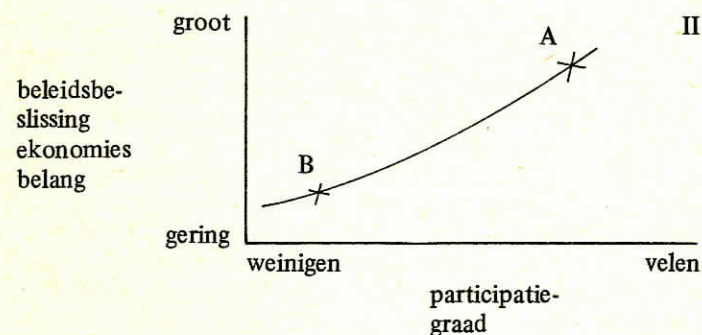


De verwerping van het centralisme heeft als kern de verwerping van de beslissingsmacht over belangrijke zaken van weinigen.

Stel nu dat we met een volkomen decentralisties maatschappelijk leven te maken hebben. Stel daarbij dat de te verrichten werkzaamheden de zelfde zijn, als die in de gedekcentreerde situatie. Hoe, dus in welke opdrachtenstructuur, worden die dan uitgevoerd. In zijn 'gedekcentreerde' onderdelen zal daar in zoverre verschil zijn, dat bijv. aan het werkoverleg het klassekarakter is onttrokken. Dit maakt het mogelijk elkaar wérkelijk op voet van gelijkheid te benaderen, omdat in economiese termen gesproken, de belangen van leiding en uitvoering gelijk zijn.

Het decentralisme waar ik over spreek doet zich als een 'federalisme' voor. Dus een aantal gemeenten federeren, voegen zich samen tot een nieuwe bestuurlijke eenheid, welke eenheid zich met andere eenheden tot nog grotere eenheden kan fe-

dereren. Het kritieke moment hierin is de vertegenwoordiging. De moeilijkheden daaromtrent zijn ons bekend bij wat de 'parlementaire democratie' wordt genoemd. In het parlement heten de volksvertegenwoordigers ons te representeren. Betekent dit nu dat wij onze vertegenwoordigers met een 'bindend mandaat' naar het parlement hebben gezonden? Neen, in het geheel niet. De gekozen leden van een modern parlement zijn niet wettelijk verantwoordelijk ten opzichte van het electoraat (het 'kiezersvolk'). Een gezaghebbend staatsrechtjurist, Kelsen, spreekt dan ook over "de fiksie van de representatie". Deze stelt onomwonden dat de representatiegedachte een politieke fiksie is, omdat de wettelijke onafhankelijkheid van de kiezers niet verenigbaar is met de wettelijke vertegenwoordiging. In die zin wordt van **politieke ideologie** gesproken. Immers het parlement noemen we wél een representatief orgaan. Door het bindend mandaat aan de term 'vertegenwoordiging' te onttrekken, krijgt de term 'representatieve regering' een ideologische funktie. Dat wil zeggen, de illusie wordt gewekt dat de wetgever het volk is, terwijl in werkelijkheid de funktie van het volk beperkt is tot de creatie van het wetgevende orgaan. Hiermee wordt dit orgaan wettelijk **onafhankelijk** van het volk. Wil het decentralisme zich principieel onderscheiden van het centralisme dan moet dus het bindend mandaat weer in de vertegenwoordiging worden teruggebracht. De **concentratie** die zich in het decentralisme door de federatie ontwikkeld, wordt aan banden gelegd door het bindend mandaat. In die zin laat zich het feit herkennen dat in decentrale verhoudingen velen beslissen over de belangrijke zaken, wat ik als volgt in beeld breng:



Het woordje 'weinig' heeft in plaatje II in zoverre een andere betekenis dan in plaatje I, dat het toch de participatie van veel mensen kan betekenen. Ik denk hier aan de volgende situatie. Een gemeenteraad neemt de 'politieke beslissing in de verdeling van de schaarse middelen (geld) over de verschillende funktionele raden (de Jeugd-, Sport-, Kulturele raad). Die raden zelf gaan het geld aan activiteiten besteden. De beslissing over de bestedingen van deze gelden in die raden kan gedragen worden in de vorm van direkte democratie.

Deze uitweiding over centralisme/decentralisme was nodig, omdat dit het begrijpen mogelijk maakt van een oud (maar geenszins verouderd) twistpunt: centralisatie of decentralisatie in de zin van **federatie** van de arbeidersmassa's.

ERKENDE VERSUS ONAFHANKELIJKE VAKBEWEGING

De 'centralisten' en de 'federalisten' bestrijden elkaar al vanaf het begin van de twintigste eeuw (de kern van het probleem is nóg verder in de geschiedenis terug te leggen, denk aan de vete Marx/Bakoenin).

Centralisatie wordt door de 'modernen' (de sociaaldemokraten) en door de christelijken' voorgestaan. De geschiedenis van een aantal van de belangrijkste vakbonden in Nederland wijst op een geleidelijke ontwikkeling van een federatieve naar een centralistische opzet. Dit proces wordt beheerst door het veldwinnende moderne kapitalisme, dat steeds nadrukkelijker als voorwaarde tot succes stelt de eis van centrale nationale organisaties met deugdelijke internationale verbindingen. Deze uit 1919 stammende voorstelling van zaken door Van den Tempel vindt zijn bevestiging ondermeer in de analyse van Schmitter (over deze meer in deel 2). Van den Tempel signaleerde dat de mate van centralisatie van de vakorganisatie wordt bepaald door de stand van de werkgeversorganisatie. Deze organisatie, hoe kan het ook anders, ijvert voor de instandhouding van de bestaande maatschappelijke verhoudingen.

De moderne (ook wel 'erkende') vakbeweging ziet zich als een groepering, die zich heeft te bewegen **binnen** de grenzen van bovenbedoelde maatschappelijke verhoudingen. En omdat deze kapitalistische is, leidt dit in veel gevallen tot zeer opportunisties handelen door de 'erkende' vakbeweging. Het heet dan dat de duurzame belangen van de vakgenoten moeten worden behartigd, zo nodig zelfs tegen het ogenblikkelijke belang van een groep in. Dit is de reden waarom Van den Tempel nadruk op het volgende legt: naarmate de centralisatie toeneemt, worden hogere eisen gesteld aan het hoofdbestuur.

De 'onafhankelijke' vakbeweging, die zich laat inspireren door het libertair-socialisme, tracht aan de revolutionering van de arbeiders te werken. De 'algemene werkstaking' heeft zij in haar vaandel. Daarmee geeft zij uitdrukking aan haar opvatting over **zelfdoen**.

De algemene werkstaking is iets waar in de eerste dagen van 1903 naar toe werd geleefd. Havenarbeiders in Amsterdam weigerden verder te werken; anderen staakten uit solidariteit mee; spoorwegbeambten zetten treinen stil. Het raderwerk werd stil gelegd.

De infanterie en de genie lieten zich oproepen (KB van 5-2-1903). Het verlof van vele militairen werd ingetrokken. Enfin, de reactie beschikte over ruim 25.000 man, tot de tanden gewapend. Steunend op die militaire macht durft dan de minister-president (A. Kuypers) op 25-2-1903 te zeggen:

"... met die staking wordt de welvaart van een heel volk aan de zucht naar klasse-invloed opgeofferd..."

Het blijkt steeds weer het zelfde liedje: een ander van dwingelandij beschuldigen en zelf het kommando voeren over een vernietigingsapparaat.

Waar Kuypers sprak over 'welvaart van een heel volk' bedoelt hij te zeggen 'het bijzondere belang van de industrieel'. Welvaart en algemeen belang, ze zijn van liberale en konfessionele zijde nog nooit anders dan door de eigenbelanghebbers gedefinieerd. Tot dat in die situatie fundamenteel verandering is gekomen, hanteren syndikalisten de 'algemene werkstaking' als mythe: arbeiders kunnen het zelf!

Een moderne vorm van deze 'klasse-uitdrukking' is de bedrijfsbezetting en het laten dóór-produceren van de bezette fabriek. Het zelfdoen dat in de werkstaking annex de bedrijfsbezetting is terug te vinden, wordt door syndikalisten om tenminste drie redenen aanbevolen:

- 1) om de pedagogiese invloed die er van uitgaat, voorzover de strijd oefening en ervaring aankweekt;
- 2) om het zelfvertrouwen dat geschapen wordt; het geloof in eigen kracht wordt gestimuleerd;
- 3) om de solidariteit die tussen de strijders hier en elders ontwikkeld wordt.

Dit standpunt in de arbeidersstrijd maakt de onafhankelijke vakbeweging tot een onmogelijke partner in het 'geregelde overleg' tussen werknemers/werkgeversorganisaties en de minister.

VAN ARBEIDERSSTRIJD NAAR ARBEIDERSKONTROLE

In het voorgaande heb ik getracht iets van de klassenstrijd te verhelderen. Nu wil ik dit plaatsen in een huidig juridies kader.

Wat in het voorgaande 'moderne' vakbeweging heette is samengesteld uit 'erkende' bonden. Het woordje **erkende** heeft hier een publiekrechtelijke betekenis. Grondwettelijk staat het een ieder vrij een vereniging op te richten. Een vereniging kan wel verboden zijn, waarvoor bepalingen in het wetboek van strafrecht zijn opgenomen. Dit is een kant waar ik geheel aan voorbij ga.

Elke vereniging die niet verboden is, hoeft nog geen 'erkende' vereniging (als vakbond) te zijn. Zo is het Onafhankelijk Verbond van Bedrijfsorganisaties (O.V.B.) hoewel een 'vereniging', toch geen erkende vakbond.

Wil een vakvereniging naar behoren kunnen funksioneren, dan is het eerste vereiste dat zij 'rechtspersoonlijkheid' bezit. Deze vorm van 'erkenning' hoeft niet veel problemen met zich mee te brengen. Dit is in het (Nieuw) Burgerlijk Wetboek als volgt geregeld.

Een vereniging is volgens het BW een rechtspersoon, waarin voor een bepaald doel door leden wordt samengewerkt (art. 26 lid 1, boek 2). Deze samenwerking mag niet behelzen het maken van winst. Er wordt vervolgens nog een onderscheid gemaakt tussen een vereniging met **beperkte** en met **volledige** rechtsbevoegdheid.

Iedere vereniging in de zin van art. 26 BW is dus rechtspersoon, maar pas wanneer deze bij **notariële akte** is opgericht en de statuten in die akte zijn opgenomen (art. 27 BW), dan is er sprake van een vereniging met volledige rechtsbevoegdheid. Hiermee is het hele vroegere stelsel van 'koninklijk goedgekeurd' worden komen te vervallen. De vereniging met volledige rechtsbevoegdheid is verplicht (art. 29)

zich te laten inschrijven in een verenigingsregister dat door de Kamers van Koophandel wordt bijgehouden. De vereniging laat zich bij die Kamer van Koophandel inschrijven binnen welk gebied zij haar woonplaats heeft. Op dit privaatrechtelijke terrein liggen dus de moeilijkheden niet voor een vak-vereniging. De moeilijkheden liggen op het terrein van de publiekrechtelijke erkenning, dus die erkenning welke recht geeft op het meespreken in de sociaal-ekonomiese besturing van Nederland. En juist hier doet zich voor het proces van wegmanoeuvreren van de erkende vakbeweging van de arbeidersstrijd naar de arbeiderskontrolle.

Zonder moeite is aan te geven op welke wijze de erkende vakbeweging voor de kapitalistenklasse haar werkzaamheid bewijst door als disciplinerende organisator van het arbeidsgedrag op te treden. Michiel van Nieuwstadt en Gerard Snels wijden daaraan in 'Internationale Korrespondentie' tientallen paginaas. Zij signaleren, dat, op basis van nieuwe inzichten in het burgerlijke kamp, niet meer gedacht wordt aan het tegenhouden (m.b.v. een stakingswet) van de druk die van de arbeidersklasse uitgaat. Deze druk moet juist opgevangen worden in beslissingsprocedures, onder het mom van meebeslissen. De sociaaldemokratie scheidt de mogelijkheid de buffer voor die opvang te konstrueren. In de parlementaire demokratie wordt die strijd geheel geabsorbeerd, d.w.z. los van de **direkte** invloed van het volk gemaakt (bijv. door de ontkoppeling van 'bindend mandaat'/'representativiteit').

Wanneer de spontane arbeidersstrijd dreigt toe te nemen, dan staat de erkende vakbeweging gereed om deze onkontroleerbare variabele (de werkstaking) in goede banen te leiden. Langs de weg van de erkende vakbeweging vindt de inpassing plaats in het plan van het kapitaal van het opstandige arbeidersgedrag,

De maatschappijkonseptie van de erkende vakbeweging, zoals we reeds zagen, is die van de sociaaldemokratie. En het is juist via deze konsepsie dat het 'partikulier initiatief' zich tot in de arbeidersklasse heeft weten uit te strekken. De **konkurentie** tussen verschillende vakbonden is hier van een uitingsvorm. In Nederland heeft dit tot een monopolisering van het onderhandelingsrecht geleid door de drie grote vakcentrales. Het monopolie-mechanisme op vakbewegingsterrein is in een systeem van 'rechtsregels' vastgelegd. Ter Hoeven noemt dit een beschermingsrecht van de aanwezige vakbonden tegen eventuele konkurrenten. De vier toetsstenen, ontleend aan door de SER opgestelde Richtlijnen (1954), voor toegang tot de onderhandelingen zijn:

- *konstitutionele betrouwbaarheid*
- *redelijke spreiding van de leden in (de) bedrijfstak(ken)*
- *financiële draagkracht*
- *bereidheid tot konstruktieve medewerking aan het maatschappelijk overleg.*

De toepassing van deze toetsstenen heeft een kommissie van de Sociaal Ekonomiese Raad (SER) in handen. In die kommissie zitten de vertegenwoordigers van de erkende vakbeweging.

De publiekrechtelijke noties, die geresulteerd hebben in de oprichting van de SER (1950), zijn vooral van christelijke (r.k. en a.r.) huize. Het heeft in de bedoeling gelegen om in het kader van de publiekrechtelijke bedrijfsorganisatie de staking uitdrukkelijk te verbieden. Gezaghebbende figuren uit die christelijke hoek hebben

voor een formeel stakingsverbod gepleit (C.P.M. Romme en F.J.H.M. van der Ven bijv.). De publiekrechtelijke uitwerking van de korporatistische organisatie in Italië (o.l.v. Mussolini) kende zo'n verbod. Anderen dachten niet aan een stakingsverbod . . . immers wanneer de publiekrechtelijke bedrijfsorganisatie zou slagen, is aan het stakingsverbod geen behoefte. Zo laat Albeda zich tenminste uit in zijn proefschrift (1957) over de rol van de vakbeweging.

Maar geheel los van al het bovenstaande is het staken voor een "ambtenaar of enig in het openbaar spoorwegvervoer voortdurend of tijdelijk werkzaamgestelde persoon" nog steeds een ambtsmisdrijf (art. 358 bis Sr.)

LITERATUUR

- Albeda W., De rol van de vakbeweging in de moderne maatschappij; (Hoorn, 1957)
Bakels H.L. en Opheikens L., Schets van het Nederlands arbeidsrecht; (Deventer, 1972)
Colletti L., From Rousseau to Lenin, studies in ideology and society; (New York, 1972)
Drenth H.H., Het stakingsrecht; (Nijmegen, 1969)
Jakubowsky F., Basis en bovenbouw; (Nijmegen, 1974)
Kelsen H., geciteerd en geresumeerd bij Colletti
Meijers E.M., De arbeidsovereenkomst; (Haarlem, 1912)
Nieuwstadt van M. en Snels G., Progressiviteit en arbeidersstrijd; (Internationale Korrespondentie no. 32/33, 1973)
Tempel J. van den, De Ned. vakbeweging en haar toekomst; (Amsterdam, 1919) (2e dr.)
Ter Hoeven P.J.A., Arbeiders tussen welvaart en onvrede; (Alphen a/d Rijn, 1969)

BELANGENREPRESENTATIE

In de literatuur wordt dikwijls gewezen op de spanning tussen de noties 'doelmatigheid' en 'democratie'. Doelmatigheid vereist vaak centralisering van het bestuur, terwijl democratisering van bestuur zich in decentraliseringstendenzen moet veruiterlijken. Tenminste drie uitwerkingen van die spanningsvelden zijn bekend:

- a) *de gedecentraliseerde eenheidsstaat (bijv. Nederland)*
- b) *de korporatieve staat (bijv. Italië onder Mussolini)*
- c) *de socialistiese staat (bijv. in het democraties-centralisme van de DDR).*

Het hier volgende zal gaan over de overeenkomsten tussen (A) en (B) met betrekking tot bepaalde onderwerpen, waarvan de publiekrechtelijke bedrijfsorganisatie een hoofdmoot vormt. Hiervoor zal ik mij mede bedienen van enkele historische schetsen.

Voor de omschrijving van een aantal begrippen en voor het opzetten van een schema, ga ik met name uit van het betoog van P.C. Schmitter. Schmitter's centrale punt is de notie 'belangenrepresentatie', waarbij het gaat om verbindingen tussen de georganiseerde belangen (the associationally organized interests) in de burgerlijke maatschappij met de beslissingsstructuur van de staat. Schmitter noemt in één adem korporatisme en pluralisme 'systemen van belangenrepresentatie'. Schonfield doet dit ook. Deze wijst erop dat de econoom Keynes ruim veertig jaar geleden de blauwdruk leverde voor de Engelse versie van maatschappijorganisatie, die door het National Economic Development Council in de jaren '60 werd ontwikkeld.

De omschrijvingen die Schmitter de begrippen meegeeft zijn, zoals hij zelf zegt, van heuristische waarde. Zo heet bij hem **korporatisties**: het systeem van belangenrepresentatie, waarin de samenstellende delen zijn georganiseerd in een beperkt aantal enkelvoudige, opgelegde, niet-kompetitieve, hiërarchies geordende en functioneel onderscheiden categorieën, erkend of toegestaan (zoniet opgericht) door de staat en waaraan een weloverwogen monopolipositie als vertegenwoordiger is toevertrouwd, in ruil waarvoor een zekere controle wordt uitgeoefend op de selectie van leiders en het vaststellen van 'demands and supports'.

Pluralisties heet bij Schmitter:

het systeem van belangenrepresentatie, waarin de samenstellende delen georganiseerd zijn in een niet vastgelegd aantal meervoudige, vrijwillige, kompetitieve, niet-hiërarchiese geordende en zelfbepalende kategoriën, die niet in het bijzonder zijn erkend, gesubsidieerd, gekreëerd of op een andere wijze worden gecontroleerd in de selectie van hun leiders of belang door de staat, en die geen alleen-vertegenwoordigingsrecht uitoefenen binnen het door hen te bestrijken veld.

OLIGARGIE/POLYARCHIE

Pluralisten en korporatisten pogen het hoofd te bieden aan de groeiende structure-

le differentiatie en belangendiversiteit in het politieke gebeuren. Zij bieden echter tegenovergestelde politieke oplossingen aan. Bovendien verschillen zij van mening over de institutionele vorm die een politiek systeem daarvoor zal moeten aanmenen.

Pluralisme en korporatisme noemt Schmitter wél elkaar konstraterende, maar niet elkaar diametraal tegengestelde syndromen. Het niet-diametrale moment doet zich voor in het onaangetast laten van de kapitalistische verhoudingen. De belangen van de factoren Kapitaal en Arbeid moeten zó gediend worden dat er een **harmonisatie** van de spanning ontstaat. Het kontrasterende moment doet zich voor in het maatschappelijke-organisatievraagstuk.

Het korporatisme zoekt het dan uitdrukkelijk in oligarchiese vormen, met als afronding daarvan de alleenheerschappij van de Partij, de Staat, de Duce. Het pluralisme zoekt het uitdrukkelijk in polyarchiese vormen, met als afronding daarvan de heerschappij van de coalitie, die is samengesteld uit konflikterende (maar op dát moment in rust-zijnde) minderheden.

Dahl, aan wie de term polyarchie ontleend wordt, stelt dat er niet één volledig gedemocratiseerd politiek systeem te vinden is. Om die reden spreekt hij liever niet over 'democratie' (dit is hooguit een ideaal-typiese vorm), maar van polyarchie. Polyarchieën zijn politieke systemen waar de maatschappelijke mededinging ('politieke strijd') voor deelname van een ieder open staat. Deze opvatting is voor heel wat kritiek vatbaar, welke ik hier laat rusten. Op redelijk afdoende wijze is die kritiek bij Van der Maesen in haar 'Participatie en democratie' aan de orde geweest. De velden waarop de processen zich afspelen zijn in de polyarchie van 'korporatistiese' signatuur (corporatie = vereniging; bedrijfskorporatie = bedrijfsvereniging; belangengemeenschap). Om een uitdrukking te vinden voor het kontrasterende, maar niet diametrale verschil, kan van **staatskorporatisme** (het 'korporatisme') en van **maatschappelijk-korporatisme** (het 'pluralisme') worden gesproken.

Een derde begrip dat door Schmitter wordt gehanteerd is het syndikalisme. Wordt met de eerste twee begrippen e.e.a. meegeedeeld over hun relatie tot de staat, met het syndikalisme wordt door Schmitter iets omschreven t.a.v. het afstand nemen van de staat.

Ik wil zelf bijvoorbeeld hier iets aan toevoegen. De behandeling van het korporatisme maakt het onvermijdelijk iets te zeggen over het zg. 'Sorelisme' (de opvattingen van Sorel). Sorel zou Mussolini 'syndikalisties' hebben beïnvloed. Sommige schrijvers stellen dan ook 'syndikalisties' gelijk aan 'korporatisties'. Om drie redenen is dit onjuist.

Ten eerste geeft Sorel met het begrip syndikalisme de klassenstrijd inhoud, terwijl Mussolini met het korporatisme de klassenstrijd buitenspel wil zetten (bijv. m.b.v. een stakingsverbod).

Ten tweede moest Sorel niets hebben van de staat, terwijl bij Mussolini de Staat alles is.

Ten derde ligt de verheerlijking ('mythe' bij Sorel) van het geweld bij beiden geheel anders. Sorel plaatst namelijk het geweld (violence) tegenover de macht (force) van de staat. Bij Mussolini vallen 'violence' en 'force' in de staat samen. De 'violence',

aldus Sorel, gebruiken de arbeiders om zich van het kapitalistische stelsel te ontdoen. De 'force' wordt door de heersende klasse gebruikt om het arbeidersverzet onder controle te houden. Sorel verheerlijkt uitsluitend de **violence**.

Na deze uitweiding is het goed te lezen wat Schmitter **syndikalisties** noemt: een systeem van belangenaggregatie waarin de samenstellende delen bestaan uit een ongelimiteerd aantal enkelvoudige, vrijwillige, niet-kompetitieve (of beter samenwerkende) kategoriën, niet hiërarchies geordend of functioneel gespecialiseerd, noch erkend, gekreëerd, noch toegestaan door de staat of partij, noch gecontroleerd in de selectie van hun leiders of belangenformulering door de staat of partij, die niet een representatieve monopolie positie uitoefenen maar hun conflicten oplossen en autonoom hun waarden alloceren zonder staatsbemoeienis.

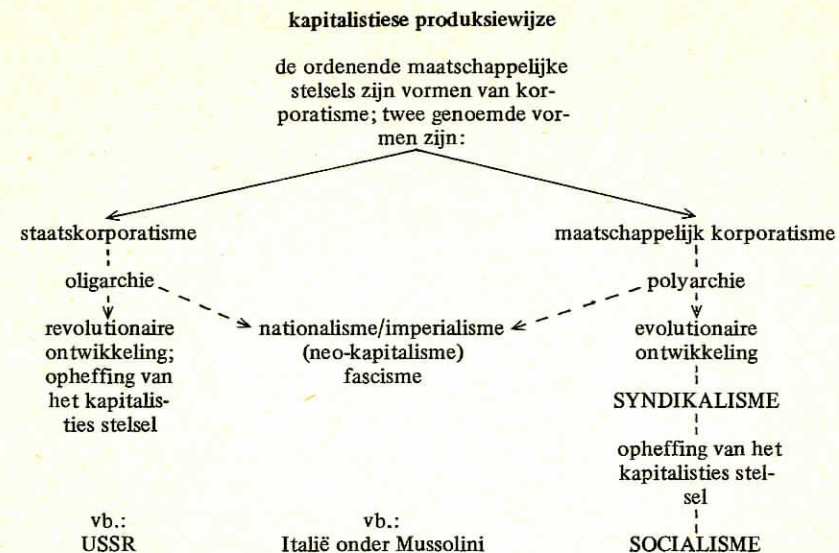
MAATSCHAPPELIJK-/STAATSKORPORATISME

Om de term korporatisme operationeel te maken voor de hedendaagse situatie in verschillende landen, brengt Schmitter een tweedeling van het begrip aan door de toevoeging 'societal' (maatschappelijk) en 'state' (staats-).

Maatschappelijk-korporatisme is ingebed in betrekkelijk autonome politieke systemen met een open competitief electoraal proces en partijsysteem. Er bestaat een gevarieerde ideologie, waarbij de uitvoerende macht berust op koalitiëvorming. Het is o.m. te vinden in Nederland, Zweden, Zwitserland.

Staatskorporatisme wordt gekenmerkt door politieke systemen, waarin territoriale gebieden ondergeschikt zijn aan een centrale burokratische macht. Verkiezingen worden er niet gehouden of bestaan uit plebiscieten. Het is o.m. te vinden in Italië onder Mussolini, Spanje onder Franco, Portugal onder Salazar en in een aantal latijns-amerikaanse landen.

Wil het zin hebben het voorgaande naar zijn inhoud te achterhalen dan is het volgens Schmitter noodzakelijk de **ekonomiese** systemen onder de loupe te nemen. Dit leidt tot een onderzoek naar de instituties die de grondslag van het kapitalisme vormen, de klassenstructuur van de eigendom en de macht die dat oplevert. Schmitter stelt voor dit onderzoek een makro-hypothese op, waarin hij veronderstelt, dat het onderbrengen van belangenvertegenwoordiging in korporaties samenhangt met een zekere fundamentele noodzaak of behoefte van het kapitalisme de kondities te reproducieren voor zijn bestaan en voortdurend volgende bronnen aan te boren en te akumulieren. Met behulp van een historische ideeën-schets en het nader bekijken van enige onderdelen uit relevante wetgeving wil ik de waarde van deze hypothese trachten te schatten. Alvorens daartoe over te gaan geef ik een schema, waarin de tot nu toe gebruikte termen in een zeker patroon worden geplaatst:



N.B.:

- 1) Het woord *fascisme* wordt hier gebruikt in de zin van *maatschappelijk stelsel*, waarin de produktiewijze kapitalisties is en het bestuur in dat stelsel --of dit nu de staat of het top-management van de multinationals en het militair-industriële kompleks betreft-- *autoritair en irrationeel is geregeld*.
- 2) De pijlen verwijzen naar *mogelijke ontwikkelingen, m.a.w. er zijn meer en andere ontwikkelingen mogelijk dan in het schema zijn aangegeven. Zo is een verwisseling van staats- naar maatschappelijk korporatisme mogelijk (en andersom)*.

Aan het schema wil ik nog enkele woorden toevoegen. Het maatschappelijk-korporatisme geeft gehoor aan de roep om een stabiel, burgerlijk-dominant regiem. Hierin zijn processen werkzaam van concentratie van eigendom, competitie tussen nationale ekonomieën, uitbreiding van de rol van het openbaar bestuur en rationalisering van de besluitvorming in de staat om ondergeschikte klassen en status-groepen meer te associëren en in te lijven in het politieke proces. Dit kan fascistisatie worden genoemd. Het doel van deze aktiviteit is, de **sociale vrede**, of zoals Ter Hoeven het noemt 'maatschappelijk evenwicht'. Deze fascistisatie doet zich sluipend voor, vandaar dat Schmitter kan spreken over '**creeping corporatism**'. In de schematische voorstelling kan ook gelezen worden dat in de polyarchie zich krachten kunnen ontwikkelen die zich:

- a) tégen het proces van fascistisatie te weer stellen;
- b) aansturen op het opheffen van het kapitalistische stelsel.

Deze krachten laden het syndikalisme in socialistiese zin. Nu kan ik nogmaals een poging wagen om het verschil van inhoud bij het gebruik van de term 'korporatisme' nader te verklaren. Dit wil ik doen mede aan de hand van de, in dit verband dijkwijs gehanteerde, term **solidariteit**.

SOLIDARISME

Als uitgangspunt neem ik de idee van de klassenstrijd, waarin van een onverzoenlijkheid tussen de factoren Kapitaal en Arbeid sprake is. Iemand die de idee van de klassenstrijd verwerpt, maar wel erkent dat zich belangentegenstellingen kunnen voordoen tussen beide factoren, zal minder in termen van strijd en meer in termen van overleg spreken. Hierin is het thema van de polarisatie en het konfliktmodel versus het harmoniemodel te herkennen. Werkt men volgens het 'harmoniemodel' dan gebeurt dit vooral om de 'sociale vrede', het evenwicht tussen de factoren Kapitaal/Arbeid te bewerkstelligen. Hiervoor kiest men een moment van gezamenlijke strijd, wat kan lopen van 'de redding van het vaderland' tot 'het behoud van de werkgelegenheid'. Dit moment kan boven de partikuliere belangen van de strijdenden worden uitgelicht. In dat moment is het alsof de konfliktende partijen zich als een eenheid kunnen herkennen. Dit maakt een beroep op solidariteit mogelijk. Bij analyse van het verenigende moment (bijv. 'behoud van de werkgelegenheid') blijkt echter het klassen karakter van de keuze van dit moment. 'Behoud van de werkgelegenheid' resulteert in loonmaatregelen die de vakbeweging vleugellam maakt en vrije-beroepers en niet-CAO'ers nauwelijks treft. Deze hier als incidenteel voorgestelde vorm van solidarisme kan nadrukkelijk gestalte krijgen in institutionele vorm. Juridies wordt gesproken van 'institutioneel recht', waarbij het vooral gaat om het instellen van instituties. Zo stelde de Wet op de Bedrijfsorganisatie van 1950 de SER in. De factoren Kapitaal en Arbeid worden geïntegreerd in vertegenwoordigende belangenorganisaties, welke een 'uitsluitende' (bijv. er wordt maar één vakbond of federatie van vakbonden erkend) en 'overheersend' (bijv. deze instituties worden met publiekrechtelijke macht bekleed) bestuurstechnische rol gaan spelen. Het korporatisme dient zich aldus aan.

Dit stelsel bedient zich tevens van nationalistiese gevoelens. Nu is een cirkelgang waar te nemen, waarin de faktor Kapitaal de faktor Arbeid gevangen tracht te houden. Het nationalisme is namelijk in verband te brengen, zoals o.m. Leibholz doet, met de 'integratiegedachte'. Het gaat daarbij om een autoritair georganiseerde representatie. De wil van de natie komt in de wil van de representerende regeringshoofden tot uitdrukking, waarmee de veelheid van individuele willens is geïntegreerd tot een eenheidswil en staatsgemeenschap. In versluierde vorm doet zich dit via het parlementaire stelsel (polyarchie) voor (verg. deel I); in verharde vorm legitimeert de autoritaire representatie zich plebiscitair (oligarchie). De volksgebondenheid van het fascisme moet de autoritaire representatie een democratische inslag geven!

Hiermee beweer ik niet dat oligarchie en polyarchie 'één pot nat' is. Er is wel degelijk een immens en kwalitatief verschil tussen Chili (Pinochet) en bijv. Nederland. Het is waard te strijden tegen een afglijden naar een oligarchiese maatschappijvorm en op de bres te staan voor een syndikalistische maatschappijvorm, in welke activiteit de polyarchie als aktielijn wordt erkend. Dit bepaalt tevens dat mijn schema niet eenduidig mag worden geïnterpreteerd.

NATUURLIJKE ORDE

Het woord fascisme wordt vaak gebruikt in een emotionele zin. De gruweldaden van nazi-Duitsland komen dan voor ogen. Over deze zaken wordt hier niet gesproken. Het gaat ons nu om het fascisme als maatschappijstelsel, zoals dat door sommige Nederlandse aanhangers kon worden gezien en verwoord. Hun gedachten (bijv. die van Wigtersma, Hollenberg) blijken sterke overeenkomsten te vertonen met die van hen, die zich niet uitdrukkelijk op het aan Nederlandse verhoudingen aangepaste fascisme beriepen. Dit zal ik nader trachten aan te geven.

In de woorden van de voorstanders gaat het aldus. Het fascisme heeft ingezien, dat de erkenning van de autoriteit van de staat een onontbeerlijke faktor voor de werkelijke vrijheid is. De staat wordt als stabiliserende faktor geïntroduceerd om arbeidersstrijd in te dammen. Want arbeiders zijn ongeduldig (ook nu weer wordt Arie Groeneveld van 'ongeduld' beticht). Arbeiders vormen strijdkassen om stakingen te kunnen doorzetten. Steeds grotere arbeidersmassa's interesseren zich aktief voor de strijd. De verdere doorvoering van de beginselen van de democratie, met name het algemeen kiesrecht, verzekeren de arbeiders een voortdurende vergroting van hun invloed in het staatsbestuur. Zo groeit de klassenstrijd, die heel de maatschappelijke orde bedreigt en ook het staatsgezag tot een machtsfaktor en machtsmiddel in zijn dienst wil maken. Deze oplossing is niet natuurlijk, omdat deze ontwikkeling de kiemen in zich draagt en aankweekt van een sociale omwenteling, die slechts een ommekeer van machtsverhoudingen zal aanbrengen en niet een herstel van de natuurlijke orde. Zó dachten sommige Nederlanders vóór de oorlog over de gang van zaken. De redding lag bij het fascisme, want dat heeft het gevaar gezien én gekeerd, door een natuurlijke orde in te stellen, namelijk de korporatieve. De tegenstelling tussen Kapitaal en Arbeid zijn daarmee niet opgeheven. Zij worden echter niet meer uitgevochten, maar naar recht en rechtvaardigheid geregeld. Dit laatste betekent een regeling in overeenstemming met de gemeenschappelijke belangen van allen, in ondergeschiktheid aan de hogere belangen van de volkshuishouding. Deze omschrijving herkennen we. De Sociaal Economische Raad (SER) heeft tot taak 'een het belang van het Nederlandse volk dienende werkzaamheid van het bedrijfsleven te bevorderen (..)' (art. 2 Wet op de bedrijfsorganisatie van 1950).

De staat levert, in de woorden van voornoemde aanhangers van deze gedachten, het sociale verband op, dat over gezag beschikt, omdat dit van nature is toegerust met gezag. Dit laatste maakt dat er leiding nodig is. Wil het algemeen welzijn verzekerd zijn dan is een autoritair staatsbewind nodig. Dit brengt de natuurlijke functie van de staat met zich mee. Hollenberg onderstreept nog eens dat in een korporatieve maatschappij de arbeiders geen medezeggenschap hebben in de leiding van de onderneming. Aan het hoofd van het bedrijf behoort een 'flinke ondernemer' te staan. In een onderneming is een sterk gezag en sterke leiding nu eenmaal onmisbaar en deze valt van nature aan de eigenaar toe. De rechten en vrijheden, die aan de partikuliere eigendom van geldkapitaal vastzitten, worden beschermd. Het is derhalve noodzakelijk, aldus Wigtersma, dat het individu als burger zich onderwerpe aan de staat en wel, opdat de staat, waarvan de bestendigheid en bloei zijn doel moet zijn als burger, voor hem het middel kan worden om meer dan burger, namelijk om reli-

gieus mens en dus waarlijk vrij te zijn.

KONFESSIONEEL GEDACHTEGOED

Het is vooral de sfeer van het (calvinistische) beginsel 'soevereiniteit in eigen kring' die heerst, wat in een enigszins vergelijkbare hiërarchiese schikking het (roomskatholieke) 'subsidiariteitsbeginsel' wordt genoemd.

Het subsidiariteitsbeginsel ligt vast in het natuurrecht, m.a.w. in laatste instantie is het verankerd in de door God gegeven orde. Het beginsel hangt samen met organiese ideeën over de maatschappij die uit gemeenschappen is opgebouwd. Zo zijn er grotere en kleinere organen (gemeenschappen); kleinere organen kunnen grotere voortbrengen. Leeft de wens een 'gezonde samenleving' in stand te houden dan moeten haar organen zich naar hun 'wezen' kunnen ontplooiën, d.w.z. ze moeten een zekere autonomie worden gelaten. Maar nu komt het, **de staat als het hoogste gezag heeft de taak te waken over ontoelaatbare grensoverschrijdingen van lagere gemeenschappen.** Hoewel dus de suggestie wordt gewekt dat er een organiese groei van onderaf plaats vindt, blijkt de autoritaire ingreep van bovenaf overheersend.

Het is doenlijk op grond van deze beginselen een korporatieve ordening op te zetten. De gang van zaken is daarbij wel een andere dan die door Mussolini is uitgevoerd. Zo is staatsdwang bij het instellen van korporaties niet geoorloofd. Maar dit betekent niet dat er een afwezigheid van overheidsingrijpen wordt geproklameerd. De door God gegeven orde, die een onder-/bovenschikking is, zoals 'een schoenmakerspatroon de heer is over zijn knechts', wordt in het maatschappelijk bestel geprojecteerd. De leus: "Voor een sterk gezag, stemt Colijn" is in overeenstemming met deze opvatting.

Zulk een opvatting leefde ook bij roomskatholieke leiders als De Quay. Deze is een van de voormannen van de Nederlandse Unie geweest, die bij het begin van de Duitse overheersing in Nederland werd opgericht. Het praktische programma van deze Unie verschilde niet veel met dat van het (fascistische) Nationaal Front. Onder erkenning van de gewijzigde verhoudingen wilde men best een nieuw bestuur vestigen. Het bleek mogelijk in een fascisties bestel heel wat eigen denkbeelden te herkennen:

-een sterk gezag naast de mogelijkheid zelf dingen uit te voeren die toevertrouwd worden ('autonomie');

-de produktiewijze blijft kapitalisties;

-de korporatieve stelsels (de paus had ze al aangeprezen; Rerum Novarum 1891, Quadragesimo Anno 1931).

Vanuit die gedachten is het niet verwonderlijk dat het tot ernstige fusiebesprekingen kon komen tussen Arnold Meijer (de man van het vooroorlogse Front en het oorlogse Nationaal Front) en De Quay (Nederlandse Unie)

(De Jong, deel V, eerste helft, p. 38). De Quay moet geen moeite hebben gehad om met Arnold Meyer te spreken. Hij, De Quay, wil ook de klassenstrijd in zijn politieke uitwerking 'opheffen', door korporaties in het leven te roepen, die een deel van de taak van het parlement zullen overnemen. De Quay, die na de oorlog minister-president kon worden, is de ijveraar voor een Nederlandse Arbeidsdienst en hij hoopte erop het zogenaamde 'arbeidsboekje' te kunnen invoeren. Dit moest leiden tot een complete registratie van alle Nederlandse arbeidskrachten, wat een scherpe individuele controle mogelijk zou maken. Door tegenwerking van Nederlandse zijde is dit niet gelukt (De Jong, deel IV, tweede helft, p. 474/5). De Quay is met zijn ideeën geen vreemde eend in roomskatholieke bijt. Romme bepleitte in 1936 dat het parlement gedeeltelijk uit afgevaardigden van korporaties zou moeten bestaan. In 1937 stelde hij voor dat de Koning zijn leiderschap overbiddelijk moet kunnen laten gelden.

ALGEMEEN EKONOMIESE RAAD

Al deze gedachten en opvattingen komen niet uit de lucht vallen. Zo herinnert Van Haren aan de woorden van Abraham Kuiper (A.R.), die, als eerste parlementariër stelt dat slechts een hervorming van de maatschappij in korporatieve zin de oplossing van allerlei kwalen kan bieden. In zijn gedachten, die we in verschillende bewoordingen reeds eerder zijn tegengekomen, bestaat er naast de staatssoevereiniteit ook een maatschappelijke soevereiniteit, de 'soevereiniteit in eigen kring'. Hier wordt niet gesproken van onderschikking, maar van nevenschikking. Alleen het gezag van God staat boven beide.

Waar het telkens in de kern om gaat is een organisatie op te zetten of maatschappelijke organisatievormen te ontwikkelen waarmee de klassenstrijd uitgeschakeld kan worden. Het voorstel komt om een toporgaan te vormen dat Algemene Economiese Raad heet. Aalberse schrijft daarover in 1899. Hij wil hiermee komen tot een ordening van de maatschappij waar de volksvertegenwoordiging 'door het domme getal van de helft-plus-één' heeft afgedaan. De vertegenwoordiging van het volk, in het leven geroepen door de natuurlijke delen van het volk, de beroepsstanden, moet proportioneel ('partiair') en niet volgens het getal geschieden, én volgens kunde en belang. De samenstelling van de huidige Sociaal Economiese Raad herinnert hier aan: 1/3 vertegenwoordigers van de erkende arbeidersorganisaties, 1/3 vertegenwoordigers van de erkende werkgeversorganisaties, 1/3 onafhankelijke deskundigen (een 'tripartiete' samenstelling).

Voordat de SER als kroon op het werk gezet kon worden, is er heel wat voorwerk verricht. Afgezien van pogingen eerder in het werk gesteld, mag de Bedrijfsradenwet van 1933 als de definitieve stap naar de publiekrechtelijke beroepsgemeenschap voor economiese beroepen worden gezien, aldus Pompe. Zo ook Van der Ven, waar hij zegt dat de organen, die ingesteld zijn om de aanraking die de overheid met het bedrijfsleven heeft, op eenvoudige wijze te doen verlopen.

EKONOMIES PARLEMENT

Een geheel nieuw organisatieleven is dus uit de maatschappij zelf opgekomen, meent Van der Goes van Naters; dit organisatieleven vraagt om erkenning door de overheid. Ook is bij hem de gedachte te vinden dat een 'mantelwet' naast de provincie- en gemeentewet moet komen te staan, die een regeling van publiekrechtelijke bedrijfsorganisatie mogelijk maakt. Een mantelwet (kaderwet, machtigingswet, of raamwet) is een basiswet die een organisatorisch schema geeft, dat nader moet worden opgevuld door andere wetgevende autoriteiten. Dé wetgevende macht (Koning en Statengeneraal) machtigt met de basiswet bijvoorbeeld de minister om maatregelen te nemen. Mantelwetten bevatten hiervoor 'uitvoeringsartikelen'. Op basis van uitvoeringsartikel 10 van de Wet op de Loonvorming wordt de minister gemachtigd een loonmaatregel af te kondigen. Deze wijze van wetgeving wordt ingegeven door het motief dat de regering effectief moet kunnen reageren op sociaal-ekonomiese ontwikkelingen. De effectiviteit van de maatregel wordt vooral bepaald door de snelheid waarmee een maatregel ingevoerd kan worden. De honorering van het snelheids- en effectiviteitsmotief door het parlement en door middel van het instellen van een machtigingswet, holt tevens de controlefunctie van datzelfde parlement uit.

In Italië onder Mussolini is het fenomeen van de raamwetgeving tot wasdom gekomen, in de vorm van plebiscitaire wetgeving. In volksstemmingen (plebisciet = volksstemming) kreeg het volk een regeringsvoorstel van algemene strekking voorgelegd waarover het alleen zijn goed- of afkeuring kon uitspreken. De regering verschafte zich daarmee de legitimiteit om haar eigen voorstel als opdracht nader in te vullen en uit te voeren. Het is indicatief voor ons huidige maatschappelijke bestel dat raamwetgeving, op punten waar nu juist een nader omschreven wetgeving vereist is (bijv. de inkomenspolitiek), de voorkeur blijkt te hebben. Ik zeg hier met nadruk **bestel**, m.a.w. het **kapitalistische** bestel, omdat ik meen dat zeker progressieve ministers wel anders zouden willen. Iets dergelijks heeft zich ook in het verleden voorgedaan. Waar Van der Goes van Naters de ideeën van Troelstra uitwerkt, gaat het hem erom de kapitalistische maatschappij om te vormen in een socialistische, waarvoor nieuwe organen nodig zijn.

Het doel blijft de klassenstrijd, wat voor Troelstra neerkomt op de systematische onteigening van de bezittende klassen, om de voortbrengingsmiddelen in eigendom en onder beheer van de gemeenschap te brengen. Om dit te bereiken moet de staat verschillende beheersfuncties overdragen aan organen, die voor dit doel **uit de maatschappij zelf zijn gegroeid**. Twee organen dienen te worden ingesteld, het politieke- en het ekonomiese parlement. Ten aanzien van het politieke parlement geldt het individuele (algemene) kiesrecht. In dit parlement, dat 'boven' het ekonomiese parlement staat, vindt 'de wil van het volk in zijn geheel' zijn uitdrukking. Ten aanzien van het ekonomiese parlement geldt een functioneel kiesrecht. Hierin is plaats voor ekonomiese belangengemeenschappen, waaronder de vakorganisaties. Dit ekonomies parlement kan ook 'arbeidsraad' worden genoemd en is wat zijn positie en werkmogelijkheden betreft te vergelijken met een waterschap. Deze vorm van bestuur maakt het mogelijk het bedrijfsleven aan de controle van het volk te onderwerpen, zonder dat de onafhankelijkheid en

en soevereiniteit er bij inboet, die aan het privaatsbedrijf zulk een voorsprong geven boven het burocratische staatsbedrijf (Troelstra, deel IV, p.313 ev.).

De Publiekrechtelijke bedrijfsorganisatie was niet moeilijk te accepteren, daarover getuigt ook het rapport over bedrijfsorganisatie in 1923 van de SDAP, dat geheel in het teken van voornoemde gedachten staat. Toen is er overigens óók gewaarschuwd, dat het Kapitaal er belang bij had het parlement impopulair te maken. Dit zou dan gepaard kunnen gaan met overheveling van functies naar verschillende raden, waar niet of nauwelijks proletarische invloed is aan te wenden.

KORPORATISTIESE ORDENING

Tot een werkelijk systematische uitwerking, zoals in Italië onder Mussolini, is het in Nederland niet gekomen. En voorzover er uitwerkingen hebben plaatsgevonden, heeft dit ook tot mislukkingen geleid. Toch is het goed het Italiaanse 'voorbeeld' nader te beschouwen, omdat dit als patroon het herkennen van facetten vergemakkelijkt. Zo leert het 'Charter van de Arbeid' van Mussolini-Italië dat de arbeid een maatschappelijke plicht is (art. 2). Dit zelfde Charter ziet in een kollektieve arbeidsovereenkomst (CAO) een middel tot verzoening van de tegengestelde belangen van werknemers en werkgevers (art. 4). Beroeps- of vakorganisaties zijn vrij. "Maar slechts de vakvereniging die officieel is erkend en aan de controle van de staat is onderworpen, heeft het recht de gehele categorie van werknemers of werkgevers, voor wie zij is ingesteld, wettig te vertegenwoordigen" (art. 3). De regulering van de arbeid dient de korporatieve staat, waarin "het partikulier initiatief op het gebied van de produktie als het doeltreffendste en nuttigste werktuig van het belang der Natie" wordt gezien (art. 7). De arbeider is in dit stelsel een actief medewerker in de onderneming waarvan de leiding in handen is van de werkgever (art. 7).

Een arbeidswet (3-4-26) regelde de verhoudingen nader. Voor erkenning van de syndikaten van werknemers en werkgevers moest aan de volgende eisen zijn voldaan:

- voor iedere associatie geldt binnen hun eigen gebied dat tenminste één tiende van de werkgevers of werknemers vrijwillig moet zijn toegetreten, als de associatie niet door de staat eenzijdig wordt verplicht gesteld;
- de associaties moeten in hun doelomschrijving niet slechts ekonomiese en geestelijke belangen van de leden behartigen, maar tevens streven naar welvaart en opvoeding van haar leden;
- de leiders van de associaties moeten het bewijs leveren van hun geschiktheid, goed zedelijk gedrag en positief vertrouwen in de natie (art. 1);
- de erkenning geschiedt bij Koninklijk Besluit, op voorstel van de bevoegde minister (art. 4);
- wettelijk erkende associaties bezitten rechtspersoonlijkheid en vertegenwoordigen voor de wet alle werkgevers of werknemers van de categorie waarvoor zij zijn georganiseerd, onverschillig of er al of niet leden onder zijn van andere associaties binnen de jurisdictie van het gebied dat de erkende associaties bestrijken (art. 5);
- wettelijk erkende associaties hebben het recht een jaarlijkse kontributie te verdienen van werkgevers of werknemers, ook al zijn zij niet aangesloten (art. 5).

Letten we nu op de huidige Nederlandse situatie, dan leert art. 67 van de Wet op de Bedrijfsorganisatie, dat de instelling van een 'schap' van bovenaf geschiedt. De taak van de schappen is het dienen van het belang van het Nederlandse volk (art. 71). Heffingen zijn ex art. 126 op te leggen. Hoewel van noemenswaardige overheidsbemoeienis bij de oprichting en inrichting van vakorganisaties geen sprake is, heeft de centrale overheid voor het effectief zijn van de vakverenigingen wél haar eigen maatstaven. De publiekrechtelijke erkenning, die inhoudt dat de centrale overheid oordeelt over welke vakvereniging zij 'representatief' acht, heeft effectief er toe geleid, dat ruwweg 40% van de onzelfstandige beroepsbevolking die georganiseerd is en waarvan 80% is aangesloten bij erkende bonden, maatschappelijk-organisatoeries de totale arbeidersklasse vertegenwoordigt. Deze minderheid van werknemers, door zijn inpassing zich gedragend zoals de centrale overheid graag ziet, werkt beeldbepalend voor een CAO die dwingend voor een meerderheid van werknemers wordt voorgeschreven. De gang van zaken is globaal als volgt. De erkende vakbonden sluiten een CAO af voor een bepaalde bedrijfstak. Op grond van art. 2 van de Wet op het algemeen verbindend en het onverbindend verklaren van bepalingen van collectieve arbeidsovereenkomsten (1937) kan de minister de bepalingen voor een ieder in die bedrijfstak geldend maken. Hier zij meteen nog iets anders vermeldenswaard. Recent is het tot een wijziging van de Wet op de Loonvorming (1970) gekomen. Artikel 8 van die wet stelde de minister in staat een CAO of bepalingen daarin onverbindend te verklaren. Bij de wijziging van de wet is deze bevoegdheid van de minister uit de wet geschrapt. Maar de zelfde soort bevoegdheid is wél in de wet van 1937 blijven staan!

Resumerende valt op te merken dat we gezien hebben, dat in de Italiaanse uitwerking van het korporatisme institutionele kondities werden geschapen voor het laten functioneren van het kapitalistische systeem. Aan de hand van een ideeën-schets van het 'organiese denken' over 'natuurlijke orde' in Nederland, werd dit doel, het functioneren van het kapitalistische systeem, herkend. Tevens konstateerden we dat met betrekking tot enkele onderdelen van relevante wetgeving en wetgevingsmethode er in de huidige Nederlandse sociaal-ekonomiese situatie nog in korporatistische sfeer wordt gewerkt. Dit lijkt in overeenstemming met de makro-hypothese die Schmitter opstelde, naar aanleiding waarvan hij veronderstelde, dat 'de belangenvertegenwoordiging in korporaties samenhangt met een zekere fundamentele noodzaak of behoefte van het kapitalisme, om de kondities voor zijn bestaan te reproduceren'.

LITERATUUR

- Banning dr.W., Hedendaagse sociale beweging; Loghnum Slaterus, Arnhem, 1958; 3e dr.
 Bouman dr.P.J., Structuurcrisis en nationaal-socialisme in Nederland; Thieme, Zutphen, 1935
 Brongersma mr.dr.E., Overheid en bedrijfsleven; Spectrum, Brussel, z.j.
 Dahl R.A., Polyarchy, participation and opposition; Yale Un.Press, 1973; 4e dr.
 Galan dr. C. de, e.a., Vakbeweging nu en straks; Arbeiderspers, 1967
 Goes van Naters jhr.mr. M. v.d., De leiding van de staat; Querido, Amsterdam, 1947
 Groen van Prinsterer mr.G., Ongeloof en Revolutie; Kok, Kampen, 1922 (dit is de door mr. P.A. Diepenhorst bewerkte druk; eerste druk was van 1847)
 Haren prof.mr.I.A.C. van, Inleiding tot het Nederlands arbeidsrecht; Bohn, Haarlem, 1972
 Hoeven prof.dr.P.J.A. ter, De staat als waarborg voor het maatschappelijk evenwicht; in Democratie en sociaal onderzoek; red. H.A. Becker, Utrecht, 1966

- Hollenberg dr.A., De natuurlijke inrichting der samenleving als grondslag voor een nieuwe staatskundige en sociaal-ekonomiese orde; De Toorts, Heemstede, 1941
 Jong dr.L. de, Het koninkrijk der Nederlanden in de Tweede wereldoorlog; Staatsuitgeverij, den Haag
 Leerdam I.P. van, e.a., Vakbeweging in beweging; Boom, Meppel, 1964
 Leibholz dr.G., Zu den Problemen des fascistischen Verfassungsrechts; De Gruyter, Berlin, 1928
 Maesen C.E. van der, Participatie en democratie; Van Gennep, Amsterdam, 1975
 Mussolini B., Der Faschismus, Lehre und Grundgesetze; Ardita, Rome, 1935
 Pompe prof.mr.W.P.J., Het nieuwe tijdperk en het recht; Vrij Nederland, Amsterdam, 1945
 Romme prof.mr.C.P.M., Nederlandsche sociale politiek; Brand, Hilversum, 1940
 Roorda dr.D.J., Fascisme; brochure uitg. De Vrije Socialist, 1971
 Schmitter P.C., Still the century of corporatism?; in The review of politics, vol. 36, no 1, jan. 1974 (pp 85-131)
 Shonfield A., Modern Capitalism; Oxford Un.Press, London, 1965
 Sternberg F., Der Faschismus an der Macht; Contact, Amsterdam, 1935
 Troelstra mr.P.J., Gedenkschriften; Querido, Amsterdam, 1928
 Valkhoff prof. mr. J., Inleiding tot het sociaal-ekonomisch recht in Nederland; Noordhoff, Groningen, 1964
 Ven dr.F.J.H.M. van der, Arbeidsrechtelijke en sociaal-politieke opstellen; Brand, Bussum, 1945
 Wigersma ir.B., Parlementarisme en diktatuur; Van Dishoeck, Bussum, 1933
 " Het wezen van het fascisme; Van Dishoeck, Bussum, 1934
 Zaal W., De Herstellers; Ambo, Utrecht, 1966
 Zimmerman dr.A.R., De staatsleer en de maatschappelijke leer van het fascisme; in de bundel Principiële Staatskunde; Brusse, Rotterdam, 1932

Dit boekje is de eerste uitgave van een nieuwe reeks, TEGENGIF. In deze reeks brengt Pamflet publikaties uit van libertaire auteurs over aktuele onderwerpen of nieuwe visies, die de omvang van een artikel in ons tijdschrift De As te boven gaan. Per jaar zullen drie à vier teksten worden uitgebracht. Begin 1977 verschijnt de tweede TEGENGIF, van de hand van *Boudewijn Chorus*: Staatsterreur in de Bondsrepubliek.

U kunt een abonnement nemen op de TEGENGIF-reeks. Daarmee helpt u ons, door de vooruitbetaling, met de financiëring van de uitgaven. Wij van onze kant zorgen dat het u weer scheelt ten opzichte van de prijzen die u bij losse bestelling zou moeten betalen. Bovendien bent u verzekerd van prompte toezending na verschijnen. Het abonnement kost f 25,—. Daarvoor krijgt u minimaal 250 bladzijden TEGENGIF. Dat kunt u gebruiken. En soms is het onmisbaar.

Andere uitgaven van Pamflet:

- A-1 Anton Constandse GRONDSLAGEN VAN HET ANARCHISME 3e druk, 232 blz. f 15,—
- A-2 Anton Constandse ANARCHISME VAN DE DAAD 4e druk, 192 blz. f 12,50
- A-3 Anton Constandse MICHAEL BAKOENIN, RUSSIES REBEL 2e druk, 280 blz. f 15,—
- E-1 Anton Constandse DE BONNOT-GROEP 2e druk, 135 blz. f 7,50
- K-1 Albert de Jong F. DOMELA NIEUWENHUIS 2e druk, 88 blz. f 5,—
- R-8 Peter Archinow HET ORGANISATORIESE PLATFORM VAN DE ANARCHISTEN 48 blz. f 5,—
- Q-1 Jaarabonnement op De As, anarchisties tijdschrift, 6 nrs. f 12,—

Te bestellen door storting van de prijs op giro 25 53 850 van Stichting Pamflet, Postbus 1333 Groningen NL. Vermelding van de bestelnummers volstaat.